

OSMAN BALCIGİL

Nefesi Tutku Olan Kadın
Afife Tale

DESTEK YAYINLARI: 990
EDEBİYAT: 294

OSMAN BALCIĞİL / NEFESİ TUTKU OLAN KADIN AFİFE JALE

Her hakkı saklıdır. Bu eserin aynen ya da özet olarak hiçbir bölümü, yayınevinin yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

İmtiyaz Sahibi: Yelda Cumalıoğlu
Genel Yayın Yönetmeni: Ertürk Akşun
Yayın Koordinatörü: Özlem Esmergül
Editör: Devrim Yalkut
Kapak Tasarım: İlknur Muştu
Sayfa Düzeni: Cansu Poroy
Sosyal Medya-Grafik: Tuğçe Budak - Mesud Topal

Destek Yayınları: 1.-20. Eylül 2018
21.-28. Baskı: Ekim 2018
29. Baskı: Mayıs 2019
30. Baskı: Eylül 2019
31. Baskı: Kasım 2019
32. Baskı: Şubat 2020
33. Baskı: Nisan 2020
34. Baskı: Temmuz 2020
35. Baskı: Ekim 2020
36. Baskı: Aralık 2020
37. Baskı: Şubat 2021
Yayıncı Sertifika No. 13226

ISBN 978-605-311-467-3

© Destek Yayınları
Abdi İpekçi Caddesi No. 31/5 Nişantaşı/İstanbul
Tel. (0) 212 252 22 42 – Faks: (0) 212 252 22 43
www.destekdukkan.com – info@destekyayinlari.com
facebook.com/DestekYayinevi
twitter.com/destekyayinlari
instagram.com/destekyayinlari
www.destekmedyagrubu.com

Deniz Ofset – Çetin Koçak
Sertifika No. 48625
Maltepe Mahallesi
Hastane Yolu Sokak No. 1/6
Zeytinburnu / İstanbul

OSMAN BALÇIGİL

Nefesi Tutku Olan Kadın
Afife Jale

İlk Müslüman
Kadın Tiyatro Oyuncusu
Afife Jale'nin
Mücadele Dolu Hayatı ve
Suluk Kesen Romanı

Yazar Hakkında

1955'te İstanbul'da doğdu. Ekonomi eğitimi gördü. Ulusal dergi, gazete ve televizyonların haber bölümlerinde muhabir, editör, yönetici olarak otuz yıla yakın çalıştı. Pek çok ödül aldı. Latin Amerika'da yaptığı çalışmayla, 1988 yılında Türkiye Gazeteciler Cemiyeti tarafından "Yılın Gazetecisi" seçildi. Sürekli Basın Kartı sahibi.

www.osmanbalcigil.com

Çalışmaları:

Birikim Yayınları, 1977-1980: Yayınevi yöneticisi.

İletişim Yayınları, 1980-1983 Yazar ve editör: *Yeni Gündem*, *Video Sinema*, *Tarih ve Toplum*, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*.

Cumhuriyet gazetesi ve *Cumhuriyet Dergi* 1983-1985: Yazılar, Röportajlar ve *Oxford Mektupları*.

Hürriyet, *Hürriyet Pazar* ve *Tempo* dergisi, 1986-1988: Yazar, editör.

Hürriyet Production, 1989 Araştırmacı, yapımcı, koordinatör: *Hodri Meydan*, *Tele-Vizyon*, *Tempo*, *Basın Kulübü* programları.

Show TV, 1993 Haber Müdürü, *Baş Sayfa* programı yapımcısı.

ATV, 1994 Haber Programları Genel Koordinatörü, *Üçüncü Sayfa*, *41 Dakika* programlarını hazırladı ve sundu.

Kanal 6, 1996 Haber Dairesi Başkanı.

Star TV, 1996 Haber Müdürü, *Kırmızı Koltuk*, Osman Balcıgil ile *Gece Hattı*, *Dobra Dobra* programlarını hazırladı ve sundu.

HBB TV, 1997-2000 Haber Dairesi Başkanı, *Anchorman*, *Şeytanın Avukatı* programını hazırladı ve sundu.

Ottoman Medya, 2000-2013 Kurucu ortak.

Araştırma Kitapları:

Birleşmiş Milletler, Uluslararası Af Örgütü ve Ölüm Cezası,
Birikim Yayınları

1960 Anayasası Üzerine, Birikim Yayınları

İdamın Günlüğü, Onur Yayınları

Toplum: Layığı Bu Değil, Haziran Yayınları

Latin Amerika'nın Atar Damarları, Belge Yayınları

Romanları:

Ters Kanatlı Şahin, Destek Yayınları

Bilginin Efendisi, Destek Yayınları

Zerdüşt'ün Sırrı, Destek Yayınları

Dante'nin İstanbul Cehennemi, Destek Yayınları

Pisagor Tepkisi, Destek Yayınları

Mason Locası'nda Aşk ve Kılıç, Destek Yayınları

53. Risale, Destek Yayınları

Ela Gözlü Pars: Celile, Destek Yayınları

Yeşil Mürekkep, Destek Yayınları

İpek Sabahlık, Destek Yayınları

Denemeleri:

Karanlık Oda, Karakarga Yayınları

BİR

Doktor Sait Paşa mürekkepli kaleminin kapağına uzanırken, yazdığı son cümleyi bir kez daha okudu:

“Süregiden kötü günlerin, bugün Ayasofya Meydanı’nda kurulan son darağacı ile nihayete ermiş olmasını niyaz ederim. 19 Temmuz 1909.”

Yaşlı adam kaleminin kapağını kapatırken odasına bol saçlı, kara kaşlı, kocaman kara gözlü bir kız çocuğu girdi ve sitemkâr bir sesle “Dedeciğim, seni bekliyoruz!” diye seslendi.

Doktor Sait Paşa, sağ kaşının altına sıkıştırdığı monoklünü eline aldı, mahfazasına yerleştirdi. Tam karşısında bulunan duvara dayanmış, sarkacı muntazaman gidip gelen büyük saate baktı ve mahcup bir yüz ifadesi takınıp “Yine geç kaldım değil mi Afife?” dedi.

Afacan kız çocuğu başını birkaç kez aşağı yukarı indirip kaldırdıktan sonra, dedesini azar kokan bir tonlamayla cevapladı.

“Saat iki kere çalınca perde açılacak demiştik ya hani!”

İşini ciddiye alan herkese saygıyla yaklaşan Doktor Sait Paşa süratle ayağa kalktı, masanın üzerinde duran günlüğünü itinayla kapattı, yıllardır yazılıp tüketilmiş olan öteki ciltlerin en sonuna, özenle yerleştirdi.

Şimdi, yeri geldiğinde “En önemli işim!” dediği torunlarına zaman ayırabilirdi.

“Bici bici leblebici
Ah canım leblebici
Tart yüz gram leblebi
Ah canım leblebici.”*

Doktor Sait Paşa, dokuz yaşındaki Ziya’nın aksine, ondan iki yaş küçük Afife’nin kendisini Leblebici Horhor Ağa’nın kızı Fadime rolüne alabildiğine kaptırmış olmasını hiç yadırgamadı.

Böyleydi işte minik torunu!

Afife’nin dadısı Sophia** tarafından, Çamlıca’daki konağın üst kat salonuna kurulan sahne, sadece çocukların ve Doktor Sait Paşa’nın değil, tüm hane halkının en önemli eğlencelelerinden biriydi.

Afife son selamını verince, izleyiciler minik kızı alabildiğine alkışladı.

Ziya “Bitti ve kurtulduk” der gibi bir edayla merdivenlere doğru yürürken, minik Afife koşarak dedesinin kucağına tırmandı ve her zaman olduğu gibi merak içinde sordu:

“Nasıl oynadım dede?”

* İlk Türkçe operet *Leblebici Horhor Ağa*’dan. Librettosu Takvor Nalyan, müziği Dikran Çuhacıyan’a ait. Üç perdelik. İlk kez 11 Ocak 1876’da sahnelendi.

** Türkçeye “Bilge” olarak çevirebiliriz. Rum nüfusun sıkça kullandığı isimlerden biridir. Kısaltılmışı “Sofi”dir.

“Biraz daha az abartabilirdin ama çok beğendim.”

Afife, dedesinin kullandığı “abartma” kelimesini zihninde evirip çevirerek, az önce mirasyedi Hurşit Bey rolünü ıkına sıkına canlandırmış olan kuzeni Ziya’nın peşi sıra merdivenlere doğru koştu.

Bu esnada Paşa yerinden kalktı ve tüm konak halkına “Afife’nin oyunları, bu kötü günlerde hepimize ne kadar iyi geliyor değil mi?” diye sordu.

Oyun boyunca somurtarak oturan Afife’nin babası Hidayet Bey dışında herkes evin reisini onayladı.

Doktor Sait Paşa’nın öğleden hemen sonra günlüğüne yazdığı ve çocukların oynadığı oyunun sonunda ailesine de söylediği gibi, devasa büyüklükteki Osmanlı İmparatorluğu ve özellikle payitaht zor günlerden geçiyordu.

Tarihe 31 Mart Vakası* olarak kazınan ve 13 Nisan 1909’da hükümete karşı başlayan gerici ayaklanma, Padişah 2. Abdülhamit’in** “Kardeşi kardeşe kırdırmam” diyerek sessiz kalması üzerine büyümüştü. Batılılaşma yanlısı Meşrutiyet yönetimine karşı şeriat isteklisi kesimler tarafından başlatılan olaylar, Selanik’te bulunan 3. ve Edirne’de bulunan 2. Ordu’nun, Hareket Ordusu*** adıyla İstanbul’a gelip ayaklanmayı bastırmasıyla sona ermişti. On üç gün süren ayaklanma

* Hicri takvimle 31 Mart 1325.

** 2. Abdülhamit bu olayların sonucunda tahtan indirildi, yerine 5. Mehmet geçti.

*** Mahmut Şevket Paşa’nın komutasında, Mustafa Kemal’in kurmay başkanlığında 31 Mart Vakası’nı bastırmak üzere İstanbul’a gelen ordu.

bitirilince yargılamalara girişilmiş, yetmiş kişinin idamına karar verilmişti.

Olayların çıkmasına yol açan bir numaralı isim Derviş Vahdeti yabancı bir ülkeye kaçmak için İzmir'e ulaşmaya çalışırken yakalanmış, bir ay süren yargılamanın sonucunda 19 Temmuz 1909'da Ayasofya Meydanı'nda idam edilmişti.

Paşa'nın günlüğüne yazdığı satırların hemen dibine eklediği tarih, işte tam bu tarihi.

Konağının salonunda, torunlarının sahneye koyduğu *Lelebici Horhor*'u izledikten sonra, Doktor Sait Paşa kahve içmek için damadını, kapısı salona açılan çalışma odasına davet etti.

Lafın lafı açacağı ve konunun dönüp dolaşıp o gün gerçekleşen idama geleceği belliydi.

“Ne dersiniz Paşa Baba, bu idamla bu defter kapanır mı?”

Yaşlı adam, damadı Hidayet Bey'in aynı soruyu başka koşullarda da benzer tonlamayla sorup sormayacağını tahmin etmeye çalıştı. Düşünceleri olumsuzdu.

Yedi, hatta sekiz yabancı dili anadili gibi konuşup yazan Hidayet Bey ne yazık ki son derece softa bir adamdı. Konuştuğu diller nedeniyle dünya kadar yabancı, başka dinden ve görüşten insanla karşı karşıya gelmesine rağmen, dünya meselelerine ayırt etmeksizin dinsel açıdan yaklaşırdı. Arada bir düşüncelerini taassup, bağnazlık sınırına kadar getirip dayadığı bile olurdu.

Kayınpederinin düşüncelerini gayet iyi bildiği için dillendirmemişse de 31 Mart Vakası'na da şüphesiz “bir din meselesi” olarak yaklaşmış olmalıydı.

Doktor Sait Paşa, bir tatsızlığa yol açmamak için o dakikaya kadar, damadıyla bu konuyu hiç konuşmamıştı.

Ne hikmetse, tam da o gün açmıştı konuyu Hidayet Bey.

Odasına girip koltuğuna oturana kadar Paşa'nın zihninden bir şimşek hızıyla geçti olup bitenler.

Neyse ki hürriyetten yana olanlar, bir başka deyişle İttihat ve Terakkiciler, kendilerini padişahçı diye de tanımlayan softa takımına diz çöktürmüş, ülkenin her yerinde, özellikle de payitahtta, kardeş kavgasının kazanan tarafı olmuştu.

Hürriyet karşıtlarının, aldıkları yenilgi nedeniyle uzunca bir süre sesini keseceği belli olmuştu. Devasa Osmanlı coğrafyasında, tam da buna özellikle ihtiyaç vardı.

Çünkü imparatorluğun bütün sınırlarından savaş, özellikle başka etnik ve dinsel toplulukların bulunduğu yerlerden ayaklanma söylentileri İstanbul'a kadar ulaşıyordu.

“Nerede kalmıştık?” diye sordu Doktor Sait Paşa, damadı karşısındaki koltuğa otururken.

Hidayet Bey az önce sormuş olduğu soruyu tekrarladı.

“Zat-ı âlinize, Derviş Vahdeti'yi kastederek ‘Bu idamla bu defter kapanır mı?’ diye sormuştum.”

Gayet iyi hatırlıyordu damadının sorduğu soruyu Doktor Sait Paşa. Hatta sorarken yaptığı tonlama bile aklındaydı.

Güç dengesi kendilerinden yana olsa, Hidayet Bey'in ses tonu kuşkusuz az öncekinden çok farklı çıkardı.

Sadece o değil, tüm padişah yanlıları, hatta Padişah'ın biz-zat kendisi bile ses ayarını değiştirirdi.

Bunu bilecek kadar çok yaşamış ve görmüştü Doktor Sait Paşa.

İyisi, düşüncelerini damadına en sakin biçimde anlatmak olacaktı.

“Hidayet Bey oğlum, bu uzun bir serüven. Kimileri İkinci Meşrutiyet diyor ama ben ilk gününden bu yana aynı Meşrutiyet’in devam ettiği, daha doğrusu devam etmesi gerektiğini düşünüyorum. Padişah II. Abdülhamit, 93 Harbi’ni* bahane ederek otuz yıl önce kurulmuş Millet Meclisi’ni kapatmasaydı, geçen süre zarfında başımıza bunca berbat iş gelmeyecekti. Padişahımız, meclisli hayatın ‘medeniyete ulaşma’ çabası olduğunu ne yazık ki bir türlü kabul edemedi. İktidarını seçilmişlerle paylaşmaktan kaçındı. Oysa dünyanın gidişatı bu yöneydi. Başta Fransa olmak üzere, dünyanın gelişmiş tüm ülkelerinde parlamentolar kuruldu, halk kendini, kendi seçtiği temsilciler eliyle yönetmeye başladı.”

Doktor Sait Paşa, damadının gözlerine, ettiği lafları anlayıp anlamadığını kontrol eder gibi baktı.

Ne yazık ki, donuk gözlerle bakıyordu Hidayet Bey.

Başlamıştı artık bir kere ve bu yolla içini de dökmüş olacaktı üstelik yaşlı adam.

Hidayet Bey anlamasa da, kabul etmese de, alttan alta burun kıvrırsa da devam edecekti düşüncelerini ifade etmeye.

“Durup dururken gerçekleşmedi o ıslahat hareketleri. Tanzimat Fermanı, bir kişinin aklına gece gelip gündüz okuduğu bir manzume değildi. Az kan dökülmedi, can yanmadı geçen süre zarfında. Memleketimizin aydın evlatları, 1876’dan bu

* 1877-1878 yılları arasında, başta Rusya olmak üzere Ortodoks koalisyona karşı verilen savaş.

yana, medeni bir ülke olalım diye çaba gösteriyor. Otuz yıl bir kuşaktır Hidayet Bey oğlum. Bu yolda bir kuşak feda ettik. Daha kaç kuşak feda ederiz bilemem.”

Yaşlı adam konuşmasının bu noktasında derin bir nefes aldı. Damadının ifadesiz bir yüzle bakıyor olmasına aldırmadı, devam etti.

“Dünyada yaşanan gelişmelere gözlerimizi kapatamaz, yok sayamayız. Avrupa ve Amerika’da, bir noktadan ötekine süratle gidilmesini sağlayan otomobiller yapıldı. Hayat hızlandı. Buna karşılık, padişahımız kendisine hediye olarak gönderilen iki otomobili, bir kez olsun denemedi bile.”

Paşa duraksadı, eliyle etajerin üzerinde durmakta olan telefonu gösterdi.

“Doktor olduğum için bana verilen telefonu* görüyorsun. Saraydan ya da kışladan çağrıldığımda, atlı arabama biniyor gidiyorum. Keşke otomobil kullanarak hastalarımaya daha hızlı ulaşabilseydim. Ama göreceksin, yarın bu telefon ve sözünü ettiğim otomobiller herkeste olacak. Küçümsenerek karşı çıkılan işte bu Hidayet Bey oğlum. Bugün idam edilen Derviş Vahdeti, neye karşı durduğunu bilecek kadar ilim irfan sahibi olsaydı, şimdi bizim çocuklarımız da Batılılar gibi müreffeh bir hayat yaşıyor olurdu.”

* Telefon 1800’lü yılların ortasında kullanılmaya başlandı. Osmanlı’ya on beş yıl kadar gecikmeli geldi.

İKİ

Afife “Bugün dedemle Haydarpaşa’ya *Vatan yahut Silistre*’yi* seyretmeye gideceğiz!” diyerek fırladı yataktan.

Bir koşu gitti, odasında uyumakta olan Ziya’yı dürttü.

“Kalksana Ziya. Tiyatroya gideceğiz. Unuttun mu?”

Minik kız, dadısının uyarması üzerine, evden çıkmalarına daha epey zaman olduğunu anladı, enikonu mutsuz oldu.

“Geçmek bilmez ki ama şimdi o kadar saat.”

31 Mart Vakası savuşturulup suçlulara cezaları verildikten sonra, İstanbul yine bayram yerine dönmüştü. Kentin her yanında, her köşesinde sahneler kuruluyor, tiyatrocular, öğrenciler sahnelere çıkıp “eşitliğe, özgürlüğe ve kardeşliğe” dair oyunlar oynuyorlardı.

Doktor Sait Paşa, yaşanmakta olan bayramın rüzgârından torunlarının da mümkün olduğunca yararlanmasını sağlamaya çalışıyordu.

* Namık Kemal oyununu, *Sırac* isimli gazetenin editörüne gönderirken, isim olarak “*Vatan*” yahut “*Silistre*” yazdı. İki isimden birinin seçilmesini kastetmişti. Editör oyunu *Vatan yahut Silistre* olarak tefrika etti. Oyun ilk kez 1 Nisan 1873 gecesi Güllü Agop’un Gedikpaşa’da bulunan tiyatrosunda sahnelendi. Halkı çoşturdu, olaylar çıkmasına yol açtı. Namık Kemal Mağusa’ya sürgüne gönderildi.

O gün Afife ve Ziya'yla Haydarpaşa'da bulunan Tıp Mektebi'ne gidecek, öğrencilerin sahneye koyacakları oyunu seyredeceklerdi.

Haydarpaşa Tıp Fakültesi,* Paşa'nın mezun olduğu okuldu. Bir süre hocalık yaptığı fakülteyi görmek kendisine de iyi gelecekti.

Yaşlı adam, kahvaltısını ettikten sonra odasına çekildi. Birkaç gündür ihmal ettiği günlüğünü raftan aldı, mahfazasından çıkardığı monoklünü sağ kaşının altına yerleştirdi, mürekkepli kalemini özenle açtı ve yazmaya koyuldu:

“Zor günlerdi... Bugün torunlarım Ziya ve Afife'yle okuluma, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'ye gideceğiz. Meslektaşım olma yolunda çaba gösteren öğrenciler 'Vatan yahut Silistre'yi oynayarak Namık Kemal'in ruhunu şad edecekler. Bu oyunu seyretmek için hepimiz can atıyoruz. Özellikle de Afife!”

Gerçekten de öyleydi. Afife konağın içinde bir aşağı bir yukarı koşturuyor, herkesi heyecanına ortak etmeye çalışıyordu.

Paşa, ilerleyen satırlarda, Namık Kemal'in kendisinden sadece on sekiz yaş büyük olduğunu yazacak, onu “Büyük bir vatanperver!” olarak niteleyecekti.

Öyleydi. Namık Kemal gerçek bir vatansever, aynı zamanda hürriyet sevdalısı bir aydındı. Bu nedenle “Vatan Şairi” ve “Hürriyet Şairi” diye anılıyordu.

* Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane. Padişah 2. Mahmut tarafından yaptırıldı. 1827 yılında eğitime açıldı. Osmanlı'nın ilk tıp fakültesidir. İlk mezunlarını 1843 yılında verdi.

Paşa, büyük şairin ilk Türk romanı sayılan *İntibah*'ını* defalarca okumuş, Batılı anlamda bir tiyatro oyunu kabul edilen *Vatan yahut Silistre*'sini de defalarca izlemişti. Edebiyata ve özellikle de tiyatroya çok düşkün olmasında, Namık Kemal'in rolü kuşkusuz büyüktü.

Arabaya ilk atlayan Afife oldu. Onu Ziya izledi.

Doktor Sait Paşa, konağın kapısından çıkarken "Çok sıcak bir gün olacak!" diye düşündü. Her zaman yaptığı gibi, arabaya binmeden önce iki atın da başlarını okşadı, arabacının hatırını sordu.

Araba, arnavutkaldırım yollardan hoplaya zıplaya ilerledi, sağında Ahmet Ratip Paşa Konağı'nı** bıraktı ve çok geçmeden görkemli tıp mektebinin kapısında durdu.

Öğrencilerin yanı sıra çeşitli yaşlardan ve mesleklerden İstanbullular da okulun kapısından giriyordu.

"Çabuk dede! Bak herkes içeriye giriyor. Oturacak yer bulamayacağız!"

Küçük kızın heyecanla elinden çekiştirmesi yaşlı adamın hoşuna gitti, adımlarını sıklaştırdı.

Öğrencileri, Doktor Sait Paşa ve torunlarını en önde, sahneyi tam ortadan görebilecek koltuklara oturtular. Afife'nin keyfine diyecek yoktu.

* Öteki adı *Sergüzeşt-i Ali Bey*'dir. 1876'da "gerçekçi bir roman" olarak yayımlandı. Aşırı korumacı bir aile tarafından yetiştirilen bir delikanlının yaşadığı zorlukları konu alır.

** Art Nouveau tarzda inşa edilmiş olan konak, 1913'ten itibaren İnas Sultanisi olarak faaliyet göstermeye başladı. Birinci Dünya Savaşı süresince kapalı kaldı, açılınca Çamlıca Ortaokulu oldu (1923-1934). Sonra Çamlıca Kız Lisesi'ne dönüştü. Türkiye'nin ve İstanbul'un ilk yatılı kız okuludur.

Perde açıldı ve tezahürat eşliğinde oyun başladı.

Afife, özellikle de oyuncuların sesleri yükseldiğinde oturduğu yerde hareketleniyor, ezbere bildiği bazı replikleri onlarla birlikte söylüyordu:

Sıdkı Bey: Kaleyi kurtarmanın daha güzel bir çaresi var. Gerçekten ölecek adam ister.

İslam Bey: Ben daha ölmedim.

Sıdkı Bey: Ölmedin, ama hastasın.

İslam Bey: Hasta olan ölemez mi? Beyim siz düşüncenizi söyleyin. Ben vatanım için hastayken de ölürüm, sağken de. Bir kere ölsün, dirilsün yine ölürüm.

Sıdkı Bey: Bu gece düşman ordusuna girer, cephanesini ateşleyebilir misin?

İslam Bey: Ateşleyebilirim. Hatta gerekirse üzerine oturur, öyle ateşlerim.

İslam Bey'in bu sözleri üzerine, salonda bulunan tüm öğrenci ve misafirlerle birlikte Afife de minik ellerini acıtana kadar alkışladı.

Doktor Sait Paşa'ya torunlarına ve etrafındaki gençlere sezdirmeden, parmaklarının ucuyla gözlerinin ucundan akma-ya çabalayan yaşları sildi.

Oyun alkışlar ve tezahürat arasında sona erdiğinde, iki öğrenci Doktor Sait Paşa'nın yanına gelip müsaitse baştabibin kendisini kahve içmeye davet ettiğini söyledi.